

Ивана КОМАТИНА*

Историјски институт

Београд

**ВЕЛИКО КРАЉЕВСТВО ОД ПРВА:
КРУНИСАЊЕ СТЕФАНА НЕМАЊИЋА И
„ТРАДИЦИЈА ДУКЉАНСКОГ КРАЉЕВСТВА“****

Апстракт: Рад је посвећен приказивању пута који је српски велики жупан Стефан прешао зарад стицања краљевског венца 1217. г., између осталог, кроз призму посланице, која је тим поводом упућена у Рим, а коју је Доментијан приписао Сави. Посебно се испитује „традиција Дукљанског краљевства“ и закључује се да се о њој не може говорити све до времена Вукана Немањића.

Кључне речи: Стефан Немањић, Доментијан, Сава Немањић, Вукан Немањић, Иноћентије III, Хонорије III, Дукља, *Дукљанско краљевство*, Жича, крунис

Један од најзначајних тренутака у политичкој историји Срба било је крунисање Стефана Немањића за краља све Српске земље и Поморске 1217. г. од стране легата папе Хонорија III, у цркви Св. Петра и Павла код Раса. То је закључак за којим се, како литература сведочи, у науци дуго времена трагало.¹

* ivana.komatina@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

¹ В. Калаји, *Историја српског народа*, Београд 1882, 40–41, наводи да је папски легат крунисао Стефана 1217. г., али да је народ био незадовољан тим чином, те је архиепископ Сава поново 1222. крунисао свог брата за краља и то круном коју

Из пера сплитског хроничара Томе Архиђакона сазнајемо да је Стефан стекао краљевски венац 1217. године,² а век касније исту годину бележи у својој *Хроници* млетачки дужд Андрија Дандоло, потврђујући Томино сведочанство да је, након што је папа услишио Стефанову молбу,

је наводно донео као дар византијског цара, али не спомиње место крунисања. Н. Ружичић, *Историја Српске цркве*, Св. 2, Београд 1895, помиње да је Стефан послао посланика у Рим 1217. по краљевски венац, али да је убрзо „обустабио извршење свога тражења односно крунисања“, 93–95, те је крунисање Стефана за краља обавио Сава, у Жичи 1220, 139–149, након успостављења српске аутокефалне цркве, 1218/1219, 99–107; Љ. Ковачевић, Љ. Јовановић, *Историја српског народа I*, Београд 1895/1896, 83–84, наводе да је Стефан у договору са Савом послао посланика у Рим по краљевски венац уз наводно обећање да ће се борити против јеретика, на шта је папа Хонорије III пристао те је Стефан крунисан „на Спасов дан 1220 године“; А. Гавриловић, *Свети Сава. Преглед живота и рада*, Београд 1900, 147–148, такође бележи да је до прогласа Србије за краљевину дошло 1220. г. у Жичи, након што је круна донета из Рима. И. Руварац, *О главним моментима у животу Св. Саве*, ЛМС 208 (1901) 1–44, даје преглед до тада важећих мишљења да је крунисање обављено 1217, 1220, али и 1222. године; С. Станојевић, *Историја српског народа*, Београд 1908, 138; Исти, *Историја српског народа*, Београд 1910, 111; Исти, *Историја српског народа*, Београд 1923, 11, узима да се крунисање догодило 1217., али не наводи место крунисања. К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1922, 217–218, истиче да је у питању 1217., али бележи и традиције које доносе Доментијан и Теодосије. С. Станојевић, *Стефан Првовенчани*, Годишњица Николе Чупића 43 (1934) 41, истиче да је „Хонорије III послао у Србију свог легата“, а он је током септембра 1217. крунисао Стефана за краља, ни тада не спомиње крунидбено место; Исти, *О нападу угарског краља Андрије II на Србију због прогласа краљевства*, Глас СКА 161 (1934) 121, нап. 15 (= *О нападу угарског краља*), такође, исправно ставља Стефаново крунисање у 1217. г. Ј. Калић, *Претече Жиче: Крунидбена места српских владара* *Историјски часопис* 44 (1998) 77–87 (= Калић, *Крунидбена места*), коначно износи и чврсто аргументује тезу да је крунидбено место заправо Црква Св. Петра и Павла у Расу; Иста, *Престо Стефана Немање*, Европа и Срби. Средњи век, ур. Т. Живковић, Београд 2006, 177–178.

² „...Eodem tempore Stephanus dominus Servie sive Rasie, qui mega iupanus appellabatur, missis apochrisariis ad Romanam sedem impetravit ab Honorio summo pontifice coronam regni. Direxit namque legatum a latere suo, qui veniens coronavit eum primumque regem constituit terre sue...“, *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, edd. O. Perić. D. Karbić, M. Matijević Sokol, J. Ross Sweeney, Budapest – New York 2006, 162 (= *Thomae archidiaconi Historia*). И. Коматина, *Ана Дандоло–прва српска краљица?*, *Зборник Матице српске за историју* 89 (2014) 7–8 (= Коматина, *Ана Дандоло*).

папски легат дошао у Србију и крунисао га за краља.³ Један познији извор из XVI века, српског порекла, сачуван једино у преводу на латински, коначно разрешава дилему, будући да поменути извори то не бележе, које је крунидбено место у питању, односно да је сам чин обављен у Расу, у цркви Св. Петра и Павла.⁴ Дакле, наративни латински извори, невелики обимом, пружају најважнија сазнања о поменутом чину. За разлику од њих, у српским средњовековним хагиографијама, и то једино у оним посвећеним Св. Сави, и нешто познијим родословима и летописима забележене су нешто другачије традиције тог догађаја. Наиме, Савини животописци Доментијан и Теодосије Стефаново крунисање смештају након установљења Српске архиепископије, односно, ако дословно следимо текст, Доментијан о томе пише након Савине беседе о правој вери, на великом антијеретичком сабору и након Савине заповести о венчавању људи „који се беху женили по другом закону и не беху венчани“, док Теодосије бележи да је сам чин крунисања обављен управо првог дана великог сабора против јеретика.⁵ Савини хагиографи су сагласни да је сам чин крунисања обавио први српски архиепископ Сава, у великој архиепископији, „рекомѢ Житꙋ чю въ роꙋкотвореніи емоꙋ (Стефаном) манастирь“.⁶ Дакле, следећи вести животописаца могло би се закључити да је Стефан Немањић крунисан после 1218/1219. г. и

³ „...Stestanus (!) quoque dominus Raxie et Servie, qui megadipanus (!) apelabatur, dum neptem condam Henrici Dandulo ducis accepisset in coniugem, ex suasionе uxoris, abiecto scismate, per nuncios a papa optinuit ut regio titulo decoratus esset, et per legatum cardinalem ad hoc missum, una cum coniuge coronati sunt...“, *Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta*, *Rerum Italicarum Scriptores XII*, ed. L. A. Muratori, Milano 1728, 287 (= *Andreae Danduli Chronica*); Коматина, *Исто*.

⁴ Крунидбена места (Црква Св. Петра и Павла у Расу, Жича и Пећ), се набрајају у писму из 1597. г., које су српски монаси предали папи Клименту VIII, ради остваривања ближе сарадње за борбу против Турака. У *Жичким повељама* се не спомиње да је Стефан крунисан у Жичи, Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, изд. Љ. Јухас Георгиевска, Т. Јовановић, Београд 1999, 110–123 (= Стефан Првовенчани), напротив у *Другој жичкој повељи*, Стефан Првовенчани, 116, насталој око 1224–1227. г., стоји да ће се у Жичи постављати „... **вѣси кралник хотеце вѣти дрѣжавѣ сѣи...**“, детаљно, Калић, *Крунидбена места*, 77–85.

⁵ Доментијан, *Житије Св. Саве*, изд. Т. Јовановић, Љ. Јухас Георгиевска 2001, 224–246 (= Доментијан); Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, изд. Ђ. Даничић, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1973, 126–140, посебно, 141–144 (= Теодосије).

⁶ Доментијан, 250; Теодосије, 141–143.

повратка Саве из Никеје, након, односно у току великог антијеретичког сабора, што одговара 1220. г., и то у Жичи. И у познијим родословима и летописима бележи се иста традиција по којој је Сава након што је хиротонисан за архиепископа, у „великѡу архіепископію Жичю...вѣнчаваѡт брата своѡго великаго жѡпана чстїю и вѣнциѣмъ краљкѡства“.⁷

Ипак, Доментијанова традиција се у једном битно разликује од осталих извора домаћег порекла. Наиме, иако бележи да је сам чин крунисања обавио архиепископ Сава, доноси и вест да је круна затражена од „сапрестолника светих и славних апостола“ тј. папе и да је донета из Рима. Тачније, пре самог описа крунисања Стефановог, Доментијан пише о посланству које је Сава упутио у Рим на челу са епископом Методијем, шаљући благослове „да и они благослове његово отачаство и својом благодаћу венчају добровернога сапрестолника његова отачаства (тј. Стефана)“. Преко тог посланства Сава је послао и писмо („посланицу“) папи у којем га моли за благослов и тражи речену круну „да крунише свога брата на краљевство по првом отачаству краљевства њихова, у коме се и отац њихов роди по божанственом самотрењу у месту званом Диоклитија, које се зове велико краљевство од прва (еже зовѡт се велико краљкѡство ѡтѡ прѡва)“.⁸ Папа је молбе услишио, те Доментијан додаје да је „донет благословени венац у његово отачаство“, а затим наставља о церемонијалу у Жичи.⁹

Дакле, Доментијан из неког разлога не жели да прикрије право порекло српске краљевске круне и умногоме његово сведочанство одговара оном које је забележено у латинској изворној грађи. Међутим,

⁷ У Карловачком, Загребачком и Врхобрезничком и Пејатовићевом родослову стоји да је архиепископ Сава крунисао свог брата за краља у Жичи, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд 1927, 26, 27, 47, док се у Константиновом и Хаци-Јордановом, 44, 58–59, не бележи да је то било у Жичи. Што се тиче летописа традиција је забележена у млађим летописима: Руварчевом Другом, Верковићевом и Остојићевом, Јанковом и Дечанском, Сеченичком, Стојановић, *Исто*, 176, 192, 194, 198, и то да је Сава обавио чин крунисања, док се место не спомиње, али се додаје да је Стефан сазидао цркву у Жичи, док се у Бранковићевом летопису (*Chronica Serbica Despotae Georgii Brankovic*), у латинској традицији сачуваном, бележи опис читавог чина у Жичи: „...post omnia haec arhiepiscopus dominus kir Sava, jussit convenire concilium omnium in magno arhiepiscopato Житчю, Stephano primocoronato ragi.... eo conventu fratrum suum magnum Supanum honore et corona Regia coronavit, eique omnes officiales ad obsequia regia constituit“, Стојановић, *Исто*, 282.

⁸ Доментијан, 248.

⁹ Исто.

јасно је да у складу са жанром који подразумева прослављање светог у свим аспектима, Доментијан сам чин крунисања препушта управо свом учитељу Сави, а не легату папе Хонорија III. Исто тако, отвара се питање колико је писмо послато у Рим заиста Савино, а колико је заправо Доментијан желео да му из речених разлога припише и тај чин. Како други Савин животописац Теодосије не спомиње посланство у Рим, нити писмо, већ напротив циљано доноси сасвим другачије вести, склона сам мишљењу да Доментијан у време када саставља *Житије Св. Саве*, 1243. или 1254. г.,¹⁰ а када су многи још увек памтили сам чин крунисања, није могао, а можда није ни желео, да прикрије порекло круне, већ је решио да у том догађају главну улогу припише Сави. Ипак, иако писмо није оригинално Савино, намеће се питање његовог порекла, тј. да ли је оно Доментијанова самостална конструкција или се, пак, за састављање тог дела *Житија* послужио неким предлошком.¹¹

Познато је да се Стефан Немањић неколико пута обраћао римској цркви, преко легата, ради стицања краљевске круне. Први пут је то било 1199. г., и то након што је Вукан писао папи и затражио његове легате ради решења црквених питања у приморским земљама и градовима.¹² Наиме, папа Иноћентије III је на Вуканово писмо одговорио слањем писама не само њему него и Стефану и његовој тадашњој супрузи Евдокији, најављујући му своја два легата Јована и Симеона и који су њихови задаци.¹³ Стефан своје прво познато писмо папи шаље као одговор на ово, и пише да је упознат са делатношћу поменута два легата, а потом

¹⁰ У сачуваним рукописима *Житија Св. Саве* од Доментијана постоје два податка о времену настанка дела: у Бечком рукопису је забележена 6751, односно 1243/1243, а у Јагићевом рукопису 6762, односно 1253/1254, И. Шпадијер, *Светогорска баштина*, Београд 2014, 43–46.

¹¹ На таково размишљање упућује Љ. Јухас-Георгиевска, *Документарно и фикцијско у Доментијановом делу Живот Светог Саве*, Свети Сава у српској историји и традицији, ур. С. Ћирковић, Београд 1998, 141–158, јер је њена анализа других посланица у Доментијановом *Житију* показала да оне могу ићи од „чисте фикционалности“ до „сигурне аутентичности“.

¹² Из епистоларне преписке јасно је да Стефан није затражио круну 1198, *Историја српског народа I*, Београд 1981, 266 (С. Ћирковић), већ 1199. Писмо од 8. јануара 1199. г. А. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustantia I*, Romae 1863, 5 (= Theiner, *Monumenta Slavorum I*), упућено Вукану, говори о легатима које је Вукан први послао папи, што је морало бити током 1198. г. И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016 (= Коматина, *Црква и држава*) 248–250.

¹³ Theiner, *Monumenta Slavorum I*, 5, 6; Коматина, *Црква и држава*, 248–249.

додаје и следеће: „...Увек смо се сматрали следбеницима Свете римске цркве, као и блажене успомене отац мој, и прописе Свете римске цркве увек уобичавали, и ускоро желимо послати наше легате Вашој светости...“.¹⁴ У овом писму Стефан истиче посвећеност римској цркви, али не наглашава јасно поводом чега он жели да упути легате папи. Папа Иноћентије III је 1202. године упутио писмо угарском краљу Емерику у којем, између осталог, наводи да је некада (olim) исти велики жупан слао легате Апостолској столици, али ни овог пута се не прецизира поводом чега.¹⁵ Ове недоумице по свој прилици, како је претпоставио још К. Јиречек, разрешава ново писмо папе Иноћентија III од 15. септембра 1204, у ком папа подсећа на ранији захтев великог жупана Стефана да се подведе под римску цркву и добије краљевску круну, истичући да се томе Емерик противио.¹⁶

Видимо, дакле, да се први покушај стицања краљевског венца за српског великог жупана с краја XII века завршио неуспешно, али да је у првим годинама XIII века папа, у непуне две године, у своја два писма упућена краљу Емерику истицао да је *искључиво* због Емерикове воље одбио да пошаље круну великом жупану Стефану. Наравно, папи су Емерикове намере јасне, он жели да му Србија буде подложна у политичком погледу што је подразумевало и оданост римској цркви. Ипак, изгледа да је Иноћентије III, штитећи световна права краља Емерика, морао да одступи од непосредног духовног и црквеног утицаја, до кога би можда начелно и дошло да је послао Стефану тражену круну. Штавише, исте године када је писао Емерику о разлозима због којих није послао Стефану краљевски венац, 1204, папа бугарском владару Калојану шаље краљевску круну, након што му је он у име свог народа исказао

¹⁴ „...Nos autem semper consideramus in vestigia sancte romane ecclesie, sicut bone memorie pater meus, et preceptum sancte romane ecclesie semper custodire, et in proximo legatos nostros vellemus transmittere ad sanctitatem vestram...“, Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 6; С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 65–66; Коматина, *Исто*.

¹⁵ „... qualiter etsi olim ad instantiam eiusdem Meganipani disposuerimus legatum nostrum mittere in Serviam, tandem tamen, voluntate tua plenius intellecta, a propositis desistentes magnificentie tue duximus referendum, Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 14–15.

¹⁶ „...quod cum nobilis vir Stephanus Megaiuppanus Servie per honorabiles nuntios nobis humiliter supplicaverit, ut in terram suam dirigeremus Legatum, qui eam ad obedientiam ecclesie Romane reduceret, et regium sibi diadema conferret...“, Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 36.

оданост и пришао римској цркви.¹⁷ Доментијан је при састављању посланице у оквиру свог дела средином XIII века могао да зна за прво Стефаново посланство, али како се цела мисија завршила неуспешно, што свакако не одговара Доментијановом исказу, тешко је веровати да му је оно послужило као извор.

Међутим, на основу исказа латинских извора, Томе Архиђакона, а потом Андрије Дандола, јасно је да је Стефан 1217. најпре упутио легате, преко којих је затражио круну, а да је потом папа послао своје легате којима је ставио у задатак да га крунишу. Наиме, сплитски хроничар истиче да је „господар Србије и Рашке који је називан великим жупаном, послао угледне посланике Апостолској столици“ да затраже краљевску круну од тадашњег папе Хонорија III, а потом је папа преко свог легата испунио тражено.¹⁸ Дакле, друго Стефаново посланство 1217. г. имало је успеха, а Стефан је свакако том приликом упутио писмо папи, у коме, између осталог, тражи краљевски венац. Оно, нажалост, није сачувано, али могло је послужити Доментијану при састављању одељка о реченом посланству.

Међутим, Доментијан наводи да је *епископ* Методије послат у Рим да исказе и затражи благослов од папе и да преда посланицу коју је преосвећени (тј. Сава) написао. У писму које је Стефан послао папи 1220. г. помиње се епископ Методије, као доносилац тог писма, што значи да је он био у посланству које је тада Стефан Немањић упутио папи Хонорију III, а то је, колико је нама познато, треће које је српски владар упутио ка Светој Столици. Самим тим, намеће се питање да ли је писмо које је Методије уручио папи и тамошњем клеру било заправо извор Доментијану за садржај посланице приписане Сави. Оно је сачувано у

¹⁷ Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 11, 15–18, 20–33, 39–40; *Innocentii III epp.* I, PL 214, 825–826, 1112–1118; II, PL 215, 155–158, 277–297, 551–554; Жиречек, *Историја* I, 163–164; *ИСН* I, 260–270 (С. Ђирковић). Иноћентије III послао је краљевску круну господару Мале Јерменије, Лаву II, 1198/1199, S. Runciman, *A History of Crusades. The Kingdom of Acre and the later Crusades* III, Cambridge 1951, 90–91, а краљевску круну потврдио је и Пшемислу Отокару I, 1204. г., након што се овај приклонио Отону IV у сукобу са Филипом Швапским, *Innocentii III epp.* II, PL 214–216, 333–334; Петру II Арагонском даровао је краљевски венац 1205, cf. H. Hallam, *View of the State of Europe during the Middle Ages*, Paris 1840, 415–416.

¹⁸ „...missis apochrisariis ad Romanam sedem... Direxit namque legatum a latere suo, qui veniens coronavit eum...“, *Thomae archidiaconi Historia*, 162. Андрија Дандоло слично бележи, али мало неспретније: „per nuncios (Стефанових прим. И. К.) а рара optinuit, ut regio titulo decoratus esset, et per legatum cardinalem ad hoc missum, una cum coniuge coronati sunt...“ *Andreae Danduli Chronica*, 287.

оригиналу и његова садржина чини се не упућује на потврдан одговор. Наиме, како је познато, у том писму се Стефан обраћа „пресветом оцу и господину Хонорију“, као крунисани краљ (*rex coronatus*) речима: „као што сви хришћани воле вас и поштују, и за оца и господара држе, тако се и ми желимо свете римске цркве и вашим верним сином назвати, прижељкујући да благослов и потврда Божја и ваша буде, ако вам одговара, над круном и земљом нашом увек јасно“, додајући да поводом реченог шаље Методија и да папа преко њега може одговорити.¹⁹ Дакле, у писму се не спомиње тражење краљевске круне, што је према Доментијану стајало у посланици, већ је једина сличност у томе што се тражи благослов од папе. Сем тога, у писму Стефан Првовенчани истиче оданост папи и одабраним дипломатским речником покушава да се приближи римској цркви, по свој прилици, из одређених разлога политичке природе.²⁰ Потпуно су друге околности и циљеви у питању у случају посланства из 1220. и оног из 1217. г. У ствари, личност епископа Методија је једина нит која повезује ова два посланства. Ипак, како је онда баш епископ Методије одабран од Доментијана да буде чинилац посланства из 1217. г.? Пре свега, Доментијан је могао да има увид у писмо из 1220, или је најмање као Савин ученик и сарадник био упознат са Стефановом делатношћу. Дакле, он је памтио посланство у Рим на челу са Методијем 1220, али како је крунисање Стефаново према његовом спису уследило тек након стварања Српске архиепископије, јер је очигледно с намером желео да Саву означити као оног који додељује круну, а у исто време свестан њеног порекла и времена када је папски легат овенчао великог жупана, последњем посланству је приписао улогу које је имало претходно.

¹⁹ Због значаја, писмо доносимо у целини: Sanctissimo patri et domino Honorio, romane sedis, ecclesie universali pontifici, Stephanus dei gratia totius Seruie, Dioclie, Tribunie, Dalmatie atque Chulmie rex coronatus, inclinationem summe fidelitatis constantia. Quemadmodum omnes christiani diligunt uos et honorant, et pro patre et domino retinent, ita nos desideramus sancte romane ecclesie et vestri fidelem filium nominari, affectans quod benedictio et confirmatio dei et vestra sit, si placet, super coronam et terram nostram semper manifeste. Et ob hoc uobis nostrum episcopum Methodium nomine destinamus, ut, quicquid ex uestri sanctitate et voluntate processerit, nobis per latorem presentium litteris, si placet, rescribatis, F. Rački, *Pismo prvovienčanoga kralja srbskoga Stjepana papi Honoriju III god. 1220*, Starine JAZU 7 (1875) 53–56 (= Rački, *Pismo*).

²⁰ Као и 1199., међутим, овог пута је вероватно краљу Србије претила опасност са севера од угарског краља Андрије II, Станојевић, *О нападу угарског краља*, 109–130.

* * *

Посланица чији садржај наводи Доментијан у свом спису буди пажњу и због следећих редова који се тичу Стефановог крунисања. Наиме, при тражењу круне ради тог чина он истиче да Сава жели да крунише свог брата „по првом отачаству краљевства њихова, у коме се и отац њихов родио... у месту званом Диоклитија, које се зове *велико краљевство од прва*“.²¹ Дакле, Доментијан прави непосредну везу између Стефановог крунисања и „великог краљевства од прва“, а његово право на круну, између осталог, оправдава „првим отачаством краљевства“. Те речи он приписује Сави, али се само по себи намеће питање да ли су поменути редови стајали у писму које је Стефан послао папи, или су и они Доментијанова лична конструкција. Како се сигуран одговор на то питање не може дати, остаје нам само да нађемо заједничку нит у оба случаја – а то је да је у српској средини током XIII века постојала успомена на некадашње краљевство чије је седиште био у Дукљи – краљевство Михаила и Константина Бодина из друге половине XI века. Захваљујући чињеници да му је политички центар био у Дукљи, оно се у модерној историографији сматра и назива „Дукљанским краљевством“.²² Међутим, тај назив не исказује на прави начин карактер тог краљевства, ни у етничком смислу, али чак ни ако он представља само географску одредницу. Ипак, оно што је најважније јесте да тај модерни назив нема упориште у историјским изворима.

Наиме, српски владар је још током X века у византијским изворима забележен са титулом ἄρχων τῶν Σέρβλων,²³ а у XI веку Јован Скилица у својој *Краткој историји*, описујући пљачкашки подухват Стефана Војислава из 1039/1040, бележи да је он ὁ τῶν Σέρβων ἄρχων, „који је био пре кратког времена побегао из Цариграда и заузео земљу Срба“.²⁴ За његовог сина Михаила бележи да је „*после оца* био постао

²¹ Доментијан, 248.

²² *Историја Црне Горе I*, Титогард 1967, 381–408 (Ј. Ковачевић), II/1, Титоград 1970, 4 (С. Ћирковић); *ИСН I*, 180–196 (С. Ћирковић), 300 (Б. Ферјанчић); *Историјски атлас*, Београд 1997, 36/II, „Дукља у другој половини XI века“ (М. Благојевић); Доментијан, 477, нап. 4 (Љ. Јухас-Георгиевска).

²³ *Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae byzantinae I*, ed. J. J. Reiske, Bonn 1829, 691.8; Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 70–73.

²⁴ *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin – New York 1973 (СФНБ 5), 408.74–75; *Византијски извори за историју народа Југославије III*, 157

Τριβαλλῶν καὶ Σέρβων... ἀρχηγός“, који је склопио уговор са царем (Константином IX Мономахом) и након тога постао „савезник и пријатељ Ромеја“. ²⁵ Скиличин Настављач, излажући повест о устанаку Ђорђа Војтеха 1072, за Михаила бележи да је био ἀρχηγός, ²⁶ док Михаило Деволски додаје „τῶν εἰρημένων Χροβάτων“ ²⁷, ...и имао под собом *не малу земљу*“. ²⁸ У *Алексијади* Ане Комнине, Михаило и његов син Константин Бодин називају се „егзарсима Далмата“, ²⁹ при чему је назив „Далмати“ архаични термин којим византијска принцеза означава Србе. ³⁰

С друге стране, папа Гргур VII у писму од 9. јануара 1078. г., а које се тиче црквених прилика на Јадрану, титулише Михаила као *rex Sclavorum*. ³¹ У *Аналима* Лупа Протоспатара помиње се да је априла 1081. г. Аргириц из Барија, тамошњи племић, дошао *ad Michalam regem Sclavorum*, како би своју кћер удао за његовог сина Бодина. ³² У фалсификованој повељи антипапе Климента III 1089. г., којом се барској

(Ј. Ферлуга) (=ВИИНЈ III). У наредним редовима Скилица допуњава свој исказ да је Стефан Војислав побегао из Цариграда „и заузео илирске планине и Трибале и Србе и околна племена подложна Ромејима нападао...“, Scyl., 424.62–65; ВИИНЈ III, 159 (Ј. Ферлуга), при чему Трибале не сматара за различито племе од Срба, већ је у питању географска одредница, те се под Србима подразумева – Србија (Рашка и Босна), а под Трибалима односно Трибалијом – Дукља, детаљно о значењу термина Србија и Трибалија у делу Јована Скилице, П. Коматина, *Србија и Дукља у делу Јована Скилице*, ЗРВИ 49 (2012) 159–186, о поменутом месту 161–163 (= Коматина, *Србија и Дукља*).

²⁵ Scyl. 475.13–16; ВИИНЈ III, 162 (Ј. Ферлуга); Ј. Калић, *Назив „Рашка“ у старијој српској историји (IX–XII)*, Европа и Срби, 97–99 (= *Назив „Рашка“*).

²⁶ *Scylitzes Continuatus*, ed. Ev. Tsolakēs, Thessalonikē 1968, 163.5–6. Ана Комнина такође на посредан начин за српског владара користи титулу ἀρχηγός, *Alexias*, IV. V, 3; П. Коматина, *Византијска титула Константина Бодина*, ЗРВИ 48 (2011) 68 (= Коматина, *Византијска титула*); Калић, „*Назив „Рашка*, 99–100.

²⁷ На овом месту се, свакако, под Хрватима подразумевају Срби, нарочито ако се има у виду да Скиличин Настављач већ на самом почетку описа устанка Ђорђа Војтеха истиче како је покрет против Царства покренуо „народ Срба, које и Хрватима називају“, *Ioannes Skylitzes Continuatus*, ed. Eu. Tsolakēs, Thessalonikē 1968, 162–163; ВИИНЈ III, 177 (Б. Радојчић).

²⁸ *Skylitzes Continuatus*, 163; ВИИНЈ III, 179 (Б. Радојчић).

²⁹ *Annae Comnenae Alexias*, edd. D. R. Reinsch, A. Kambylis, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40.1, Berlin – New York, 2001, I, XVI.8–9; И. Коматина, *Српски владари у „Алексијади“ – хронолошки оквири деловања*, ЗРВИ 52 (2015) 174.

³⁰ Калић, *Назив „Рашка“*, 99–100.

³¹ *MGH*, Epp. sel. II/2, 365.

³² *Lupi Protospatarii annales*, ed. G. H. Pertz, *MGH SS V*, Hannoverae 1844, 60.

цркви наводно потврђују јурисдикциона права у горњој Далмацији, помиње се Бодин као *glorioso regi Sclavorum*.³³ Најзад, 1096. г. капелан Рајмунд од Агилера помиње у својој *Историји* сусрет грофа Рајмунда Тулуског и његове војске са „краљем Словена“ (ad regem Sclavorum), што се свакако односи на Бодина (Bodinus Sclavorum rex), како то педантно бележи нормандијски монах Ордерик Витал у својој *Црквеној историји*.³⁴ Иако назив *Sclavi* у латинској изворној грађи може имати шире значење и означавати различите словенске народе, у наведеним примерима он, по свој прилици, има уже значење и односи се на Србе који се помињу у оновременим византијским изворима. То понајпре важи за први и најважнији од наведених латинских примера – писмо папе Гргура VII из 1078. у коме Михаила назива *rex Sclavorum*, када се узме у обзир да се тадашњи хрватски владар Димитрије Звонимир, приликом свог увођења у краљевско достојанство од стране легата Гебизона папе Гргура, не назива „владарем Словена“ већ „dux Хрватске и Далмације“ (dux Chroatie Dalmatieque), а своју државу „краљевство Хрвата и Далматинаца“ (Chroatorum Dalmatinorumque regnum).³⁵

³³ P. Kehr, *Papsturkunden in Rom*, I, Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 2 (1900) 148–149; *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, I, Vindobonae 1913, edd. L. Tallóczy, C. Jireček, E. Sufflay, 21.

³⁴ *Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, III, Paris 1866, 236; *Orderici Vitalis Ecclesiasticae Historiae libri tredecim*, III, ed. A. Le Prevost, Parisiis 1845, 485–486. И. Коматина, *Срби на путу крсташа*, ИЧ 64 (2015) 64–66.

³⁵ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* I, edd. M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšalović, Zagrabiae 1967, 139–141; M. Matijević–Sokol, *Zvonimir u diplomatskim izvorima*, Zvonimir, kralj hrvatski, ur. I. Goldstein, Zagreb 1997, 52–54. И. Коматина, *Титула rex и политика римских папа: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, Шеста национална конференција византолога [у припреми за штампу].

Титулу *rex Sclavorum* за српске владаре користи и папа Никола IV крајем XIII века. Тако у писму од 23. јула 1288. г. он подстиче краља Милутина да прихвати унију, а обраћа му се са „viro magnifico Urosio illustri regi Sclavorum“, а на исти начин и краљици Јелени (carissime in Christo filie Elene regine Sclavorum) у писму од 8. августа исте године, у коме је моли да подстакне своје синове да са својим народом приступе унији, A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I, Romae 1859, 359–361. Сличним поводом папа се поново обраћа Јелени и Драгутину, три године касније 15. марта, а потом и 23. марта када краља Драгутину ословљава са „carissimo in Christo filio Stephano regi Serviae illustri“, а краљицу титулише као „carissime in Christo filie Elene regine Serviae“. Theiner,

Дакле, нема спора да је према историјским изворима *велико краљевство од прва* у етничком смислу било српско краљевство. Када је реч о његовим географским оквирима, нема сумње да је оно обухватало како приморске тако и српске земље у унутрашњости,³⁶ што је нашло одраз и у званичној форми на печату Константина Бодина, на коме се он титулише као „ексусијаст Диоклије и Србије“.³⁷ Како је у науци већ примећено, та титула одговара начину на који се српски владари титулишу у византијским изворима с почетка XIII века,³⁸ а која је настала према њиховој српској титули тог времена.³⁹

Наиме, у Студеничкој повељи, додуше у познијем тексту, Стефан Немања се спомиње као „**самодрџаць срѣвскіе земље и поморскіе**“.⁴⁰ Његов син и наследник Стефан Немањић у оквиру уводног текста опширног *Житија* посвећеног Св. Симеону овог титулише као „господина и самодршца отачаства свога, све Српске земље и Поморске“, али се у својој потврдној хрисовуљи коју је издао Манастиру Хиландару 1207/1208. г., сам потписује као „велики жупан и намесни господин свој Српској земљи“.⁴¹ Учени и добро обавештени охридски архиепископ

Monumenta Hungariae I, 375–378. Краљица Јелена се на исти начин титулише (regina Serviae) и у писмима папе Бенедикта XI и Климента VI, Theiner, *Monumenta Hungariae* I, 408, 414. Дакле, папа Никола IV користи титулу rex/regina Sclavorum као несумњиви еквивалент титули rex/regina Serviae.

³⁶ Коматина, *Србија и Дукља*, 179–180.

³⁷ J. C. Cheynet, *La place de la Serbie dans la diplomatie à byzantine a la fin du XIe siècle*, ЗРВИ 45 (2008) 90; П. Коматина, *Византијска титула Константина Бодина*, ЗРВИ 48 (2011) 61–76.

³⁸ В. Станковић, *Стефан Немањић и његов брат Сава у списима Димитрија Хоматина*, Византијски свет на Балкану I, прир. Б. Крсмановић, Ј. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 114 (Станковић, *Стефан Немањић и његов брат Сава*); Коматина, *Србија и Дукља*, 168–169. Ипак, у таквој Стефановој титули се не мора нужно препознати идеолошка повезаност краљевства Михаила и Бодина и Стефановог краљевства, колико географска.

³⁹ Ђ. Бубало, *Титуле Вукана Немањића и традиција дукљанског краљевства*, Ђурђеви Ступови и Будимљанска епархија, ур. Б. Тодић, Беране – Београд 2011, 90–91 (= Бубало, *Титуле Вукана Немањића*).

⁴⁰ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 568 (= Новаковић, *Законски споменици*); С. Ћирковић, *Студеничка повеља*, Зборник Филозофског факултета 12 (1974) 311–318; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника I* (1186–1321), прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011, 61–62 (= *Зборник*).

⁴¹ Стефан Првовенчани, 12, 14; Ђ. Бубало, *Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу манастиру Хиландару*, ССА 9 (2010) 233–241.

Димитрије Хоматин титулише Стефана у писму из 1216/1217. као „великог жупана Србије и Дукље“,⁴² што свакако представља грчку репродукцију титуле коју је Стефан употребио у свом писму које је претходно послао архиепископу и у којој се огледа његово успостављање власти над Дукљом, којом су до тада владали његов брат Вукан и његови потомци.⁴³ У документима домаћег порекла Стефан Немањић се након стицања краљевског венца титулише као „краљ све Српске земље и Дукље, Далмације, Травуније и Захумља“, што важи и за његовог наследника Радослава,⁴⁴ односно као „краљ све Српске земље и Поморске“,⁴⁵ што је титула коју су српски краљеви користили све до 1343. г.⁴⁶ или најкраће „краљ српски“.⁴⁷ Дакле, краљевство Михаила и Бодина се како у етничком, тако и у географском погледу у потпуности подудара са краљевством потоњих српских краљева.⁴⁸ Стога, нема места употреби назива „Дукљанско краљевство“ за њега, чак ни у географском смислу, јер га тај назив беспотребно ограничава. Могло би се рећи да током XI и XII века није постојала ни „традиција Дукљанског краљевства“ у правном и политичком смислу.⁴⁹

⁴² *Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora*, ed. G. Prinzing, Berlin – New York 2002, № 10; Станковић, *Стефан Немањић и његов брат Сава*, 114.

⁴³ Бубало, *Титуле Вукана Немањића*, 90–91.

⁴⁴ Стефан Првовенчани, 110; Станковић, *Стефан Немањић и његов брат Сава*, 114, нап. 12.

⁴⁵ У повељи издатој Манастиру Св. Богородице на Мљету о. 1220. г. стоји: **вѣнчаньны крал(ь) и самодръжьа(ць) всѣк сръпське землы и поморьскіе ...**“, Стефан Првовенчани, 128.

⁴⁶ *Зборник*, 163, 167, 231, 240, 251, 266, 469, 488, 503, 503, 543; Стари српски архив (= ССА) 2 (2003) 33 (С. Мишић); ССА 4 (2005) 55 (Ж. Вујошевић); ССА 5 (2006) 44 (С. Ћирковић); ССА 5 (2006) 55 (В. Тријић); ССА 8 (2009) 19 (С. Мишић); ССА 9 (2010) 32, 36 (Д. Јечменица); ССА 9 (2010) 66 (С. Марјановић-Душанић, Т. Суботин-Голубовић); ССА 12 (2013) 24 (С. Мишић).

⁴⁷ *Зборник* 160, 269, 272, 290; С. Новаковић, *Законски споменици*, 262.

⁴⁸ У *Хроници* Андрије Дандола, након описа смрти Роберта Гвискарда (1085) и податка да га је наследио син Рожер, преписивач је на маргини забележио следеће: „...Nunc Bodinus rex Raxie Durachium accepit, et postea pace cum imperatore constantinopolitano composita, illi urbem reassignavit...“, *Andreae Danduli Chronica*, 219. Дакле, и познији преписивачи сматрали су да је Бодин био рашки – српски краљ, односно да је Бодиново краљевство – српско краљевство.

⁴⁹ Краљевска титула Михаила и Бодина, као ни осталих европских владара којима ју је доделио папа Гргур VII (1073–1085), није имала наследни карактер, те ни њихови потомци нису имали право на њу. Не постоје поуздани извори који би потврдили сведочанства *Летописа попа Дукљанина*, по коме су Михаилови и Бодинови

* * *

Пошто се нису оживеле „традиције Дукљанског краљевства“, јер их у том смислу није ни било, остаје питање зашто се и због чега Доментијан, или можда сам Стефан у свом писму папи, позивао на традиције првог краљевства, чије је седиште било „у месту званом Диоклитија“. Одговор можда лежи у политичкој делатности Вукана Немањића, који се крајем XII и почетком XIII века јавља са краљевском титулом на том простору.

Наиме, најстарији Немањин син Вукан забележен је у изворној грађи као *rex Dioclie* и то у две групе извора – прву групу чине извори који су настали у граду Котору, док другу групу чини кореспонденција између Вукана и барског архиепископа Јована и папе Иноћентија III у вези са уздицањем Барске цркве у ранг архиепископије 1199. године и црквеним приликама у Дукљи и Далмацији у то време.

Вукан је први пут забележен као краљ Дукље 1195. г. у ктиторском натпису на цркви Светог Луке у Котору,⁵⁰ а након тога јавља се као краљ у низу докумената которског градског већа која су настајала у периоду од 1197 до 1203. г.⁵¹ И у писмима папе Иноћентија III од 8. јануара 1199. године, упућеним њему и папиним посланицима Јовану и Симеону, који је требало да посредују у решавању питања права барског епископа на архиепископски плашт, Вукан се назива „славни краљ Дукље

наследници током XII века носили титулу краља, осим извесног Радослава, који се као кнез упутио цару Манојлу ради потврде владарског положаја, cf. *Ljetopis pora Dukljanina*, prir.V. Mošin, Zagreb 1950, 94–105. Детаљно о наследности краљевске титуле током XI и XII века, уп. Коматина, *Титула rex и политика римских папа*.

⁵⁰ „...sub tempore domini Nemanie magni iupani et filii sui Velcanni, regi Dioclie, Dalmatie, Tribunie, Toplize et Cosne“ Г. Томовић, *Напис на цркви Светог Луке у Котору из 1195. године*, Црква Светог Луке кроз вјекове, Котор 1997, 26; Бубало, *Титуле Вукана Немањића*, 80.

⁵¹ „sub tempore domini nostri Velcanni, Dioclie, Dalmatie, Tribunie atque Toplize incliti regis“, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II, ed. T. Smičiklas, Zagrabiae 1904, 287 (= CD III); „sub tempore regis Velcanni“, CD, III, 324; „...sub tempore domini nostri regis Velcanni..“, CD, III, 342; Д. Синдик, *О политичким и друштвеним приликама у Котору крајем XII века*, Црква Светог Луке кроз вјекове, 14–16, нап. 10; Ђ. Бубало, *Да ли су краљ Стефан Првовенчани и његов син Радослав били савладари?*, ЗРВИ 46 (2009) 210–213, (= Бубало, *Краљ Стефан Првовенчани*).

и Далмације“ („*illustris rex Dalmatie et Dioclie*“), сам се у свом писму папи из исте године титулише као „*Dioclie atque Dalmatie rex*“, титулу „*rex*“ му придаје и барски архиепископ Јован у свом писму папи из 1199. године, а папа га у свом писму архиепископу Јовану из децембра 1200. године помиње као „*Vulcani Dioclie regis illustris*“.⁵² Последњи пут се са краљевском титулом јавља у уговору између Котора и Дубровника из 1207. године.⁵³ Дакле, Вукан се доследно назива „краљем“ не само у изворима који потичу из дукљанских градова или који су за њих суштински везани, већ и у папским актима. Тиме се отвара питање није ли Вукан заправо први оживео традиције краљевства Михаила и Бодина и проторно их ограничио на Дукљу?

У том смислу чини се да највише открива природа његове краљевске титуле. Наиме, на натпису на цркви Св. Луке у Котору, Вукан се помиње као *rex*, али је јасно да су права *великог жупана* Немање неспорно поштована и у Дукљи, као господара те земље, без обзира на хијерархијски однос његове и Вуканове титуле. С друге стране, Вукана ословљава *краљем Дукље и Далмације* управо папа Иноћентије III, за кога

⁵² Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 5–7, 13.

⁵³ „...re Velcano...“, *Chronica Ragusina Junii Resti (ab origine Urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)* ed. Sp. Nodilo, Zagreb 1893, 74–75. У изворима из времена када је заузимао владарски престо у Српској земљи у унутрашњости, 1202–1204, Вукан се назива само „великим жупаном Србије“ („...nobili viro W(ulcano), meganipano Servie...“, „...nobilis viri W(ulcani), meganipani Servie...“, „...megajuppanus Servie...“, Theiner, *Monumenta Slavorum* I, 18–19, 34). У српским пак изворима, који се односе на догађаје из периода 1196–1208, Вукану се придаје само титула „кнеза“, односно „великог кнеза“, уп. Бубало, *Титуле Вукана Немањића*, 85–87, при чему треба истаћи податак Саве Немањића из *Житија Светог Симеона из Студеничког типика*, како је при свом повлачењу с престола 1196. године Стефан Немања дао Вукану титулу великог кнеза и доделио му „земљу довољну“, Свети Сава, *Сабрана дела*, изд. Т. Јовановић, 1998, 158, премда се то пре може односити на време око 1190. године, када се у Немањиној повељи Сплићанима Вукан већ помиње као господар Зете (Дукље), али се не наводи његова титула („Az veli xupan Nemana pustaiu Splechiani dasi izlaze suobodno u moiu zemgliu i snami Rastachaiu u Humschu zemgliu i snami Vlacha u Zetu“, М. Динић, *Три повеље из испуса Ивана Лучића*, Зборник Филозофског Факултета 3 (1955) 69. Вукану се приписује и титула жупана („...Georgio principe Dioclie, filio videlicet iurani Vlcani...“) у једном документу из 1242. г. који се тиче склапања пријатељства између Дубровника и Улциња, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* IV, ed. Т. Smičiklas, Zagrabiae 1906, 149–150; Бубало, *Титуле Вукана Немањића*, 83, нап. 27.

се не може рећи да је био необавештен и неупућен у то да ли је Вукан самостално присвојио краљевски венац или је традицију српског *великог краљевства од прва* ограничио на Дукљу у којој је био намесник. С обзиром на то да је папа врло добро познавао и признавао владарски легитимитет на територији српске државе,⁵⁴ поставља се питање зашто је Вукана ословљавао титулом гех.

Преписка између Вукана и барског архиепископа Јована и папе Иноћентија III открива да се Вукан први обратио папи и титулисао се као *краљ*, јер и сам папа у писму од 8. јануара 1199. године истиче да одговара на писмо које му је Вукан претходно послао. Међутим, то што папа доследно назива Вукана „краљем Далмације и Дукље“, свакако није последица тога што му се сам Вукан у свом писму претходно управо тако представио. Изгледа да је учени папа имао увид у ранија документа у којима је посведочено постојање краљевства, српског, чије је седиште било у Дукљи. Због тога он Вукану не оспорава право на титулу, али без обзира на хијерархијски однос титула, познаје државни легитимитет.⁵⁵ Дакле, може се рећи да је папа Иноћентије III, заједно са локалним становништвом дукљанских градова, омогућио Вукану да оживи краљевску титулу ранијих

⁵⁴ Да је папа био добро упућен у прилике на Балкану и да је поштовао и познавао легитимне односе у српској држави, сведоче писма које је он упутио „на готово исти начин написана“ не само Вукану и његовој жени, већ и Стефану и његовој жени Евдокији, а тицала су се решавања црквених питања на територији којом формално управља Вукан, Theiner, *Monumenta Slavorum I*, 5–6.

⁵⁵ На овом месту треба се подсетити горе поменуте фалсификоване повеље која је датирана 8. јануаром 1089. године, а коју је наводно антипапа Климент III Виберт издао на молбу Бодина „најславнијег краља Словена“. Њом се тобоже додељује барском епископу јурисдикција над следећим епископијама – Дукљом, Баром, Котором, Улцињем, Свачом, Скадаром, Дривастом, Пулатом, Србијом, Босном и Травунијом, а право *сгих gestatoria* односи се на „*omne regnum Diocliae*“, Kehr, *Papsturkunden in Rom*, 148–149. О аргументима у прилог неаутентичности повеље, Коматина, *Црква и држава*, 140–144. Дакле, у поменутој повељи јавља се израз *Дукљанско краљевство* (*regnum Diocliae*), за које има чврстих индиција да под тим називом није постојало током XI и XII века. С друге стране, повеља има у великој мери сличности у уводном делу са писмом које је папа Иноћентије III упутио Вукану Немањићу истог датума, 8. јануара, али 1199. г. У повељи из 1089. г. стоји „*Nac igitur communi cura inducti precibusque fillii nostri Bodini regis Scavorum gloriosissimi inclinati...*“, Kehr, *Papsturkunden in Rom*, 148–149, а у писму Иноћентија III Вукану „*Nac itaque consideratione diligenter inducti et charissimi in Christo filii (Vulcani) illustris regis Dalmatiae et Dioclie precibus inclinati...*“, *CD II*, 311; Коматина, *Црква и држава*, 141, што наводи на помисао да је као фалсификат настала током XIII века.

времена, којој је додао, поштујући легитимитет најпре оца, а затим и брата, географску одредницу Дукље и Далмације, према називу византијског дуката који је постојао на тој територији у време цара Манојла I Комнина, шездесетих и седамдесетих година XII века.⁵⁶

Поучен лошим искуством, које је имао због претензија свог брата, Стефан Немањић није дозволио да се на било који начин титула *краљ Дукље* пренесе на Вуканове наследнике, тј. оспоравао је њену наследност. Због тога је управо његов син и наследник Радослав још за очева живота понео дукљанску краљевску титулу.⁵⁷ На тај начин онемогућен је било какав самосталан политички пут Дукље.

Коначно, велики жупан Стефан Немањић је 1217. године, после неуспелог покушаја на самом крају XII и почетку XIII века, успео да уздигне свој владарски ранг, крунише се за краља и успостави српско краљевство, попут Михаила и Константина Бодина, у целој Српској и Поморској земљи.

Дакле, није случајно што се у наводима посланице која се приписује Сави истиче да је Методије отишао по благослов и „благословену круну“ у Рим, како би Сава Стефана крунисао управо по „првом отачаству краљевства њихова“. Вуканово нелегитимно, самостално деловање са свим својим последицама било је свакако добро познато у српској средини прве половине XIII века. Сам Стефан се у *Првој жичкој повељи* титулише „...по вожије милости вѣнчани прѣви краљ...“, а потом у свом писму папи, које је упутио 1220. г., истиче да је *rex coronatus*.⁵⁸ Иако је, како смо видели, Вуканова краљевска титула била његова самостална тежња за оживљавањем прошлих времена, али само на територији којом је он управљао у Дукљи, Стефан је то схватио као озбиљан изазов. Стога, нема сумње да је Стефаново истицање епитета *првовенчани*, *венчани прѣви краљ*, односно крунисани краљ, било одговор на пређашње Вуканово самостално деловање у Дукљи,⁵⁹ због којег је

⁵⁶ Коматина, *Црква и држава*, 194–195.

⁵⁷ Бубало, *Краљ Стефан Првовенчани*, 201–227, врло убедљиво показује да заправо нема чврстих аргумената који би потврдили да је Вуканов син Ђорђе управљао Дукљом у периоду од 1208. до 1242; Исти, *Титуле Вукана Немањића*, 88–91. Штавише, разматрајући веродостојност одлука которског већа из 1221. и 1227. г., Бубало, *Краљ Стефан Првовенчани*, 210–217, с правом истиче да је Радослав, за живота свога оца, управљао Дукљом као *rex Dioclie* и износи тезу да је управо Стефан Немањић начинио прве и најзначајније кораке у погледу централизације српске државе, а не краљ Урош I, како је до тада у науци било преовлађујуће мишљење.

⁵⁸ Стефан Првовенчани, 110; Раџки, *Pismo*, 53–56.

⁵⁹ Бубало, *Титуле Вукана Немањића*, 84.

свакако имао разлога да се представи папи као истински наследник старих краљевских традиција. С друге стране, и сâм Доментијан, који је *Житије* Св. Саве писао у време краља Стефана Уроша I и по његовом налогу, могао је имати намеру, или чак обавезу, да истакне легитимитет рашког владара (који влада из Раса, а не из Дукље), да њега означи као јединог сувереног српског краља и да Стефаново краљевство идеолошки веже за Михаилово и Бодиново „велико краљевство од прва“.

Ivana Komatina

***THE GREAT KINGDOM FROM THE BEGINNING:
CORONATION OF STEPHEN NEMANJIĆ
AND THE “TRADITION OF THE DIOCLEAN KINGDOM“***

Summary

Stephen Nemanjić was crowned King of all Serbian and Maritime Lands by the legate sent by Pope Honorius III, in the church of St. Peter and Paul in Ras. We know these details thanks to the sources of Latin provenance: the *History* of Thomas the Archdeacon and the *Chronicle* of Andrew Dandolo. Regarding the place of coronation, a later papal act from the 16th century reveals that it was the church of St. Peter and Paul in Novi Pazar. However, in the Serbian hagiographies dedicated to St. Sava, as well as in somewhat later genealogies and annals, a different tradition was recorded. The hagiographers of St. Sava, Domentijan and Teodosije, stated that Sava crowned Stephen king in the Žiča Monastery, and according to them this occurred after the establishment of the Serbian Archbishopric in 1218/1219. Although these statements were rejected by scholars long ago, what awakens the attention of researchers is that Domentijan, unlike Teodosije, did not conceal that the royal crown was brought from Rome and that, according to him, Sava sent an epistle to the then Pope. As Stephen repeatedly sought royal crown from the Pope since 1199 (first of the three missions), the paper raises the question as to what mission and letter of Stephen could be the source for Domentijan when writing about the mentioned epistle in the *Life of St. Sava*. Presumably, it was the second mission of Stephen and the letter sent on that occasion in 1217 that could serve Domentijan as a source for the story about the epistle, but unfortunately it was not preserved, or the whole paragraph about the epistle in the *Life of St. Sava* is just Domentijan's construction. It is interesting that when speaking about the mission to Rome sent to acquire the royal crown, Domentijan denotes bishop Methodius as the bearer of the epistle, the more so because Methodius was mentioned as the bearer in another letter, which Stephen sent to the Pope in 1220 (his third known mission to the Pope). However, the content of the letter from 1220 is completely different from what Domentijan presents as a content of the epistle, and above all in it Stephen titles himself as already a *rex coronatus*. Domentijan was probably remembering the embassy to Rome in 1220, but as the coronation in his text happened only after the creation of the Serbian Archbishopric, in order to exalt his teacher Sava as the one who

awarded the crown to Stephen, he attributed the role of the previous (second) mission of 1217 to the later one (third mission) of 1220.

Domentijan among other things notes that Sava wanted to crown his brother king “after the first fatherland of their kingdom..., the place called Dioclea”, which is called “the great kingdom from the beginning”. The statement “the great kingdom from the beginning” is in scholarly works most commonly identified with the „Kingdom of Dioclea“. In this way, the coronation of Stephen would rely upon the tradition of the “Kingdom of Dioclea” of the Serbian rulers Michael and Bodin from the eleventh century. However, following the sources from the eleventh and twelfth centuries, which typically reflect the title of the Serbian rulers of the time, it becomes clear that the “Kingdom of Dioclea“ did not exist, but it was the Serbian kingdom. After all, neither Domentijan determined it in that way, either geographically or ethnically. However, the Kingdom of Dioclea was created in the late twelfth and early thirteenth century, and its creator, as the sources testify, was Vukan Nemanjić, who carried the title of *rex Dioclie et Dalmatiae*. Nevertheless, this title was restricted to Dioclea and was not related to other Serbian lands. Vukan himself wanted, with the help of King Emeric, to obtain the royal crown from the Pope and become the King of Serbia. When Stephen finally got the royal crown from Rome in 1217, he always emphasized that he was the first, the crowned one, the *first-crowned king*, and Vukan’s descendants were deprived of any possibility to revive the tradition of his Kingdom of Dioclea. Therefore, there is no doubt that the independent activity of Vukan in Dioclea could have prompted Stephen to present himself before the Pope as the true successor to the old royal tradition. On the other hand, Domentijan himself, who wrote the *Life of St. Sava* during the reign of King Stephen Uroš I, and was instructed by him, could also have intended, or even been obliged, to emphasize the legitimacy of the Rascian rulers (who ruled from Rasa, not from Dioclea) in this part of the *Life*, and even in the whole work, to mark him as the sole sovereign Serbian king, and to make an ideological link between the Kingdom of Stephen and “the great kingdom from the beginning” of Michael and Bodin.

Keywords: Stephen Nemanjić, Domentijan, Sava Nemanjić, Vukan Nemanjić, Innocent III, Honorius III, Dioclea, Kingdom of Dioclea, Žiža, coronation.

Чланак примљен: 29. 01. 2016.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 17. 07. 2016.